వెనకచూపు - ముందుమాట

రచనకు పూనుకున్న స్త్రీలు రెండు అపరాధాలు చేస్తారు: పుస్తకాలసంఖ్య పెంచడం, స్త్రీలసంఖ్య తగ్గించడం. కొంత లోకజ్ఞానం, అనుభవం, ఊహ, తార్కికశక్తి - యివీ రచనకు కావల్సిన పరికరాలు. ఇవన్నీ స్త్రీలకి లేకపో లేదు. మానసికంగా, భౌతికంగా మనకంటె తక్కువగా కన బడేవారిపట్ల ఆదరాభిమానాలు, సానుభూతి చూపగలం; మనకంటే అధికులైనవారిపట్ల అసూయచూపడం సహజం. అందుచేత మానసికంగా సమానులైన స్త్రీపురుషులమధ్య ఆకర్షణ సన్నగిలుతుంది. పురుషుల ఆకర్షణ, మెప్పు సంపా దించడంకోసం యిన్నాళ్ళు స్త్రీలు అబలలుగా, అమాయ కులుగా నటిస్తూ, ఆరాధించబడుతూ, శీలానికి, సహనానికీ, ఏకాగ్రతకీ పేరుబడ్డారు. ఈలక్షణాలు పురుషుడు అన్వేషించే ఆదర్శంగా ప్రపంచచరిత్రలో స్థిరపడినాయి.

రచనద్వారా కొందరు పురుషులు తమ ఆధిక్యతని ప్రకటించుకుంటూ వొచ్చారు. ఈ రంగంలో స్త్రీలు పోటీ పడితే, పురుషుడు హర్షించడు అని తెలుసుకుని స్త్రీలు రచ నకి పూనుకోవడంలేదనుకుంటాను. రచయిత్రి అనగానే పురుషుడికి వేళాకోళంగా వుంటోంది. రచయిత్రిని మెచ్చు కోడంలోకూడా తమ ఆధిక్యతని ప్రకటించుకుంటున్నారు మొగాళ్ళు.

అందుకనే నేను రచనకి పూనుకోలేను. మా వారికి చదివే అలవాటు లేదు. వారు ఏ యే సమయంలో ఏ యే ఆలోచనలు సాగించేదీ నాకు తెలుసు. కాని తెలియనట్లు కనబడతారు. వారూ అంతే. నా ఆలోచనలన్నీ వారికిబాగా తెలుసు. కానీ తెలియనట్లు కనబడతారు. మా అన్యోన్యానికి యిదొక కారణం అనుకుంటా.వివాహంనెగ్గాలంటే యీరకం నటన కాస్తంత అవసరమేమో! విడివిడిగా పుట్టాం; విడివిడిగా వెళ్ళిపోతాం అవతలవారి వ్యక్తిత్వాన్ని కుతూహలంతో కెలికి, మడ్డిచేసి పిల్లిఅలన్ని లేవదీసి దూరంగావున్న ఆ రాతి మీద వాటితలలు పగులకొట్టుకుని గాయపడేటట్లు చెయ్యటం ఎందుకు? మళ్ళా ఆ గాయాలకి స్త్రీలే కట్లు కట్టాలి!

అంతమాత్రంచేత వ్యక్తిగతమైన అనుభవాలు లేవని కాదు. మరొకరితో - ముఖ్యంగా పురుషులతో - పంచుకోడానికి వీల్లేని అనుభవాలుంటాయి. అల్లాగే పురుషులకీను. ఇప్పు డల్లాంటి వొకనుభవం గురించి చెప్తాను.

మా వారి తాలూకు వొకతనికి పెండ్లిసంబంధం వొచ్చింది. పిల్లనుచూడ్డానికి మా వారు నన్ను వెళ్ళమన్నారు. ఆ వుదయం ఎక్స్ప్రెస్‌లో బెజవాడ ప్రయాణం. సెంట్రల్ స్టేషన్‌కివొచ్చేటప్పటికి ఎనిమిదైంది. ఫస్టుక్లాసులో ప్రయాణం చేసే హోదావున్నా, స్వంతపనులమీద వెళ్ళినప్పుడల్లా మేం సెకండ్‌క్లాసులో వెళ్ళటంమామూలు ఫస్టుక్లాసులోవ్యక్తులు వుద్యోగరీత్యా పెద్దలైనా పిన్నలైనా, రైలుపెట్టెలోకి ఎక్కగానే అదొకలాగైపోతారు. ఎవరితోనూ మాట్లాడరు. ఏదో చదువుకుంటూ, దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూ, లైట్లు, ఫ్యాన్లు, కిటి

కీల విషయంలో తమ హక్కులు కాపాడుకుంటూ డాబుగా ప్రవర్తిస్తారు. అది చూచి అవతలవారుకూడా మరెంతడాబుగా వ్యవహరిస్తారు. సెకండ్ క్లాసులో బోలెడంత కాలక్షేపం. ఇందులో ప్రయాణంచేసేవారు కొత్తసంస్కారంగలమధ్య తరగతివారు వారి సంభాషణలు వింటూంటే లోకంపోకడ, వ్యక్తుల వింత మనస్తత్వాలు తెలుస్తాయి, కాలక్షేపం అవుతుంది. మూడోతరగతి మరీ గంద్రగోళంగా వుంటుంది! వుమ్ములు, చిరుతిండ్లు, తిట్లు, తుమ్ములు. దగ్గులు - పచ్చి పచ్చిగా వుద్ధం తెచ్చుకోని నాత్తిడిజీవితానికి నకలు. రెండో తరగతిలో ప్రపంచానికి కళకి చిహ్నమైన లయ, క్రమం వున్నాయి. ప్రజాసామ్యసిద్ధాంతం రెండోతరగతిలో వ్యక్తమైనట్లు మరెక్కడా కాదేమో!

మా నౌకరు రాయన్న సరంజామాతో మాపెట్టెదగ్గర లోవున్న మూడోతరగతిలో సర్దుకున్నాడు. ఓ అమ్మాయిని కూడా ఆ పెట్టెలో కెక్కించాను. పిల్లాడినెత్తుకున్న ఆమెని సరిగ్గా చూడలేదు.

'మా చెల్లెలండీ- తెనాలి వెడుతూంది.' నాకు నవ్వొచ్చింది. రాయన్నకూడా యీ ప్రయాణం పేరిటస్వంతపనులు చూసుకుంటున్నాడు. మావారూ, నేనూ రెండోతరగతి పెట్టెలో ఎక్కాం. పెట్టెనిండా జనంవున్నా, వారిలో చాలా మంది వీడ్కోలివ్వడానికి వచ్చినవారేగనుక, కొందరు లేచి నాకు జాగా చూపారు. హోల్డాల్ సగం విప్పి మావారు కూర్చోమన్నారు. మావారికి వ్యవసాయశాఖలో పెద్ద వుద్యోగం. ఆయనతోబాటు కొందరు స్నేహితులూ, వుద్యో

గులు స్టేషన్‌కొచ్చారు. ప్లాట్‌ఫారంమీద నిలబడి మాట్లాడు
కుంటున్నారు. ఇంతలో గార్డ్ విజిల్ వేశాడు. కలకలం రైలు
దేరింది. తెచ్చిపెట్టుకుని డొక్కున్నట్లు ఎంజిన్ కూసింది.

'ఎల్లుండి వృషయం మొఖులుకి రాయన్నని పంపు-నా
కక్క-డ పనితగిలింది. ఇద్దరం కలిసేద్దాం' అన్నాడు మా
వారు. రైలు కదిలింది. కాళ్ళు చేతులు, బుజాలరాపిడి, తలు
పులు వేయడం, అత్తరుపరిమళం, బొగ్గువాసన, చేతిరుమాళ్ళు
వూపడం, కిటికీలనుంచి సగంసగం కనబడే వ్యక్తులు, దూరమై
పోతున్న ప్లాట్‌ఫారం, పరిచయమైన ప్రపంచంతో సంబంధం
తెగినట్లు, పట్టాలుమార్చిన కుదుపు, పాతవూహాల్ని, జ్ఞాపకా
లని చెదరగొట్టే రైలువడి - యివన్నీ నన్ను ఏకాంతమైన
వూహాప్రపంచంలోకి చేర్చాయి.

రైలు నడిచే క్రమానికి మన ఆలోచనలు, భావాలు,
వాంఛలు వొక క్రమాన్ని పొందుతాయి. వ్యక్తిత్వానికివొక
ఆకృతి ఏర్పడుతుంది. మన మెదడూ, మనస్సులో చీకటి
గుహలు, వాటిల్లో మనం శీలంవేసిన నాగడా. ఆద్యంతాలు-
అన్నీ అద్దంలో చూసుకున్నట్లు విస్ఫుటమౌతాయి. ఆ కద
లికలో నిజస్వరూపం బైటపడుతుంది. దాన్ని మెచ్చుకోలేం,
తిట్టలేం. ఆశ్చర్యంతో స్తంభించిపోతాం. ఈ స్థితి నిద్రలోకి
జారుతుంది.

రైలు నిలిచింది. ముందుకు వొంగి చూశా ఇంకా
సిగ్నలివ్వలేదు. ఏవో మరమ్మత్తులు జరుగుతున్నాయి. పని
చేస్తున్న కూలీల కండలమీది చెమటని సూర్యరశ్మి వెలిగి
స్తోంది. వారి శరీరాలు రైలుపట్టాల ముక్కలు, ఆ మధ్య

మావా రెండులోనో వొక వ్యాసం చదివారు- ప్రపంచంలో ఇనుమంతా తగిరిపోతోందిట. మరో లోహం కనుక్కుంటే తప్ప పారిశ్రామికయుగానికి భవిష్యత్తు లేదట. ఆనాడు యీ కూలీల శరీరాలమీదనే రైలు ప్రయాణం కాబోలు! అట్లాంటి శరీరాలు వారివి. వారి శ్రేయస్సుకోసమే ప్రభుత్వాల కృషి. కాయకష్టంతో నిమిత్తంలేక నాజూకుతో నీరసించిన మన లాంటి శరీరాలు అందరూ పెంచుకున్ననాడు. రైళ్లెలా నెడతాయో నే నూహించలేను.

రైలు కదిలింది. పెట్టెలో జనంకేసి వొకసారి చూచాను. రెండుకాళ్ళూ కిటికీ కానించి వొంగి పడున్న పిల్లాడిని మినహాయించి పదముగ్గురున్నారు. ముగ్గురు పైన పడున్నారు. నలుగురు కూర్చునే నిద్రపోతున్నారు. ఎదురుగుండా వో బట్టతలాయన పత్రిక చదువుకుంటున్నాడు. కళ్ళజోడు నడివయస్కుడు. సినిమాపత్రిక చదువుతున్నాడు. మరోయిద్దరు లాల్చీవ్యక్తులు మెల్లగా మాట్లాడుకుంటున్నారు. కిటికీలోంచి మాటిమాటికీ వూస్తూ నోముసిలాయన చుట్టకాలుస్తూ కూర్చున్నాడు. ఆయనపక్కన వొకామె నాకేసిచూస్తూ, నే చూసినప్పుడు చూపు తప్పించివేస్తూ చేతిగాజులుసవరించుకుంటూ. గాలికిరేగుతున్న ముంగురులను వెనక్కితోస్తూ కాలక్షేపం చేస్తూవుంది. జుట్టుకి నూనిదట్టంగా పట్టించింది. కాని ముందుభాగం, పాపిడ యిరువెంపులా వున్న ముంగురులకు నూనెరాయలే దనుకుంటా. అవి బూడిదరంగు వెండ్రుకలు వొంకరలుతిరిగి, పడుతూ లేస్తూ అవి ఆ మొహానికి కొంతఆకర్షణ ఆపాదించాయనుకుంటాను

పల్చటి పెదవులు, నరసతప్పిన వొక పన్ను, చాయనచాయ-పాతికలోపు కలాశాల విద్యార్థినేమో నాకు తెలియదు.

ఆవ్యక్తులవేషం, మాట తెరువునిబట్టి ఎవరెవరు ఏమే వృత్తులలో వుండివుంటారో వూహించుకోనడం తమాషాగా వుంటుంది. రైలు నిలిచింది - ఊహ నిలిచిపోయింది. గూమాయు, జనం దిగడం, ఎక్కడం, బెడ్డింగులు, పెట్టెలు, సంచుల గిరవాట్లు, సామాన్లతో దిగుతున్న కూలీలవాసన— కాసేపు మళ్లా ఎరుగున్న ప్రపంచంలో కాలుపెట్టినట్లయింది. నా కేమన్నా కానాలేమో కనుక్కునేటందుకు వచ్చాడు రాయన్న. ఏమీ అక్కర్లేదన్నాను నే కూర్చున్న వెంపుకు ప్లాట్‌ఫారం దూరం దోవలో మొగాళ్ళు నిలబడి వున్నారు. స్టేషన్‌లోవున్న వ్యక్తులు కనబడడం లేదు. రాయన్న మొహాన్నికూడా కిటికిలోంచీ, తలలమధ్యనుంచీ కాస్తంత చూడగలిగా. పైనున్న ముగ్గురు దిగి వెళ్ళారు. బట్టతలాయన కళ్ళజోడు తీసి అదిపెట్టే పెట్టెకోసం వెదకడం మొదలెట్టాడు జేబులుచూశాడు; పెట్టెలకిందా, పైనా సీటు కిందా చూశాడు. పేపరుకింద చూశాడు. ఎక్కడా లేదు.

నాకు నవ్వొచ్చింది.

'మీరు లేవండి' అన్నాను.

ఆయన లేచాడు. అక్కడేవుంది కండ్లజోడు కేస్. ఆయన నవ్వుకొని జోడు అందులో పెట్టుకొని, అటూ యిటూ చూస్తున్నాడు. నే అనుకున్నట్లుగానే ఆయన రిటైరైన కాలేజీ ప్రిన్సిపాలట. పేరు అవధానిగారు. అల్లుడిదగ్గరికి నాగపూర్ వెళుతున్నారట. మావార్ని ఎరుగుదురట.

ఆయన రిటైరై ఇల్లుకట్టుకొని తోట వేసుకున్నారట. ఆతోట విషయంలో మావారు మంచి సలహాలిచ్చారట.

'మిమ్మల్నిచూడలేదు. నేను తిరిగొచ్చింతర్వాత మీరిద్దరూ మాయింటికొచ్చి, మా తోట చూడాలి. ఈమాటు మా అమ్మాయినికూడా తీసుకొస్తాను' అన్నా రాయన. కూతురు, అల్లుడు, వారి వుద్యోగం,నాగపూర్ లోఆంధ్రులు-అల్లా మాట్లాడుతూ వున్నారు. ఇంతలో రైలు కదిలింది. జనం కొత్త స్థలాలలో సర్దుకుంటున్నారు. ఇద్దరు ముగ్గురు కొత్త వ్యక్తులున్నారు. వారిలో వొకాయన మూలగా జరిగి కూర్చున్నాడు. కాకిలాగు, లోపల బెల్టుతో బిగించినచొక్కా మెడచుట్టూ 'స్కార్ఫ్,' పక్కన చిన్న లెదర్ బాగ్ వున్నాయి. చేతికి రిస్టువాచీ వుంది. కిటికీలో రెండు చేతులూ వాల్చి వాటిమీద గడ్డం ఆనించుకొని బైటకి చూస్తూ కూర్చున్నాడు. ముప్పైలోపువయస్సు.సన్నటివడుం, తీర్చిన కనుబొమ్మలు. నున్నటినుదురు, చెక్కిళ్ళు, మధ్యపాపిడి, వుంగరాలజుట్టు. నున్నగాచేసుకున్న గడ్డం గుర్తు, లేత ఆకు పచ్చగా మెరుస్తోంది; ఆపెట్టెలో వున్నవారిలో కళైన మొహం—నిదానంగా చూస్తే ఆకర్షణీయంగా కనబడ్డాడు. పెండ్లియిందా? అవకుండా వుంటుందా?

'మీకు పిల్లలా ...?'

అదరిపడ్డాను. అవధానిగారు మళ్లా ప్రశ్నించారు. లేరని చెప్పాను. చాలామంది మొహాలు నావెంపు తిరిగాయి. నాకు సిగ్గేసింది. కిటికీలోంచి జారిపోతున్న పొలాలని, చెట్లని, గట్లని చూస్తూ కూర్చున్నాను. అవధానిగారు తనకూతురు

విషయం చెప్పడం సాగించాడు. చాలా కాలం ఆమెకు పిల్లలు కలగలేదట. ఆపరేషన్ చేయించారట.

అవధానిగారిసంభాషణలో వొక విశేషం వుంది. అదొక స్వగతంలాంటిది. మన మేమీ ప్రశ్నలు వేయనక్కర లేదు. వింటూన్నట్లు ఆయన కేమీ నిదర్శనా లక్కరలేదు. మన స్వంత ఆలోచనలు భంగంలేకుండా సాగించుకోవచ్చు.

కదలికలో ఆలోచనలు, భావాలు వికాసంచెందుతా యెందుకో? ఎన్నాళ్ళో అర్థంకానివి, అర్థమవసాగుతాయి. కొన్ని సందేహాలుకూడా తేలిపోతాయి. 'నిన్న సాయంత్రం సభకు ఆహ్వానించింది రాజయ్యా, ఆయనభార్యా?' అని మా వారు, ఏడాదిక్రితం అడిగిన ప్రశ్నలో ప్రాశస్త్యం యిప్పుడు బోధపడింది. బేసిక్ స్కూలు విద్యార్థుల తోటపెంపకం పోటీ బహుమతులు యివ్వవలసిందిగా, వున్నతోద్యోగి రాజయ్య నన్ను ఆహ్వానించాడు. అదంతా అయినవారంరోజులకి మా వారు యీ ప్రశ్న అడిగారు. ఎవ రాహ్వానిస్తే నేం?

కారణం యిప్పుడు తెలిసింది - పిలవడానికి రాజయ్య భార్య మాయింటికి వొచ్చివుంటే, మావాళ్ని చూడ్డానికి వచ్చిందని వారికి స్ఫురించివుండునేమో! నాకు తెలియని ప్రేమకలాపాలు వారి కేమీ లేవు—అని అనుకుంటున్నాను. అయినా నలభయ్యోపడిలోపడిన నడివయస్కులు స్త్రీలచే ఆకర్షింపబడే అనుభవం వొదులుకోరనుకుంటా. ఈ అభిప్రా యాన్ని పురుషులు ఖండిస్తే, స్త్రీహృదయం ఎంత రహస్య మైనదో, పురుషుడిహృదయమూ అంత రహస్యమైనదే నన్న నిర్వచనానికి ఆక్షేపణ వుండనక్కర్లేదు.

'మీా రే కాలేజీలో చదువుకున్నారు?' అవధానిగారి ప్రశ్నకి ఆశ్చర్యపడ్డాను. నేను కాలేజీలో చదివిన విషయం ఆయన కెట్లా తెలుసు? నా ప్రక్కనున్న ఇంగ్లీషుపత్రికనుబట్టా? ఫలానా అని చెప్పాను. పెట్టెలో వ్యక్తులందరూ నా వైపు చూశారు—నాపక్క ఆమూలనున్న వ్యక్తితప్ప. అతని ప్రక్కన వున్న బాగ్ మీాద టి. కె. అక్షరాలున్నాయి. 'కె' అంటె కుటుంబరావనుకొని ఆ పేరుతో వ్యవహరిస్తాను.

'జ్ఞాపకంవొచ్చింది. ఏదోమాటల్లో మీా విషయం వొచ్చింది. చరిత్రలో మొదటితరగతిలో ప్యాసైనారట—మీావా రన్నారు.' నే నేమీా అనలేదు.

'ఏమిటో ఈరోజుల్లో స్త్రీలు పెద్దచదువులు చదువుతున్నారన్నమాటేగాని, ఎందుకూ వుపయోగపడడం లేదుస్మండి. అందుకనే మాఅమ్మాయిని చదువుమాన్పించి పెండ్లిచేసేశాను. పెద్దచదువులు చదివి ఎదిగిన పిల్లకి మనం పెండ్లిండ్లుచేయలేం. వారంతవారే ఎవర్నో ఎన్నుకోవాలి. చదువుకున్న స్త్రీలకి ఎందువల్లనో యీా రోజుల్లో వివాహాలు కావడంలేదు. ప్రేమించి చేసుకున్నా పెళ్ళిళ్ళు నెగ్గుతున్నాయంటారా?'

నాకు సమాధానం చెప్పాలనుంది—కోపాన్నుండి బైలుదేరిన సమాధానం—అందుకనే చెప్పలేదు.

'నెగ్గడమంటే?' అన్నాడు లాల్చీవ్యక్తి.

'విడాకులిచ్చుకోకపోవడం అని వారభిప్రాయం' అన్నాడు చుట్టకాలుస్తున్న పెద్దాయన.

'ఏమండీ—అంతేనా?' అని నాకేసి చూశాడు.

‘లోలోన కుళ్ళి కలిసుండడం బదులు విడిపోవడం మంచిది కాదంటారా?’ అన్నాను.

‘మరి పిల్లలేమవుతారు?’ అన్నారు అవధానిగారు.

‘ఎవరు పోషించగలిగితే వారితో వుంటారు. పోషించే శక్తి యిద్దరికీ లేకపోతే ప్రభుత్వం భరించాలి.’

‘పూర్వకాలం పెండ్లిండ్ల కంటె యీ చదువుకొని ప్రేమించుకున్న పెండ్లిండ్లే మంచివంటారా?’ అన్నాడు ముసలాయన. ఆ ప్రశ్నల్లో వెటకారం వుందని నాకు తెలుసు. నా సమాధానం కూడా అల్లానే వుంటుంది – ఎంత స్థిమితంగా చెప్పినా.

చదువుకున్నవాళ్ళేగాని, చదువురానివాళ్ళు ప్రేమించుకోలేరని నే ననను. ఓ విధంగా వారిలోనే వుద్రేకాలు తీవ్రంగా వుంటాయనుకుంటాను. చదువు, నాగరికత వుద్రేకాన్ని చంపుతాయి. ఎటొచ్చీ ఏదోవిధంగా జీవించడం వొకటీ, మనం కోరినట్లుగా అందంగా, ఆనందంగా, కొన్ని ఆదర్శాలను సాధించామన్న జిజ్ఞాసతో జీవించడం మరొకటీ. ప్రేమవివాహంలో నైతికచింతనకి తావుంది. దాంపత్యం కొనసాగకపోతే యితరులను నిందించేటందుకు వీల్లేదు. ఎవరి కార్యాలకి వారు బాధ్యులవుతారు. ఈ బాధ్యత అన్యోన్యాన్ని పెంచుతుందికాని, కూలదొయ్యదు.

నే నిల్లా మాట్లాడుతుంటే నాకంఠం నాకే వింతగా ధ్వనిస్తోంది. నా ధైర్యానికి ఆశ్చర్యపడ్డాను. భావాలు, పదాలు నాకు కొత్తవి కావు ఎన్నోమార్లు స్నేహితులతో జరిపిన చర్చలలో వాడకంవల్ల అలవాటైనవే. అందరి

మూపులూ నామీద పడినవి. చుట్టూ చీకటి – మధ్య వెలుగు ఆ వెలుగులో వేదికపైన నేను తరతరాలుగా మూగజీవులైన ఎందరో స్త్రీలవ్యక్తిత్వాలు నాలో క్షణం ఆకృతిపొంది వాదానికి పురిగొల్పాయి. మావారు వుండివుంటే యిల్లా అనగలనా? – అంటే యితరులుండగా మావారు కూడా వున్నప్పుడన్నమాట. 'వయస్సులో చాలా చిన్నవారైనా అనుభవం చాలా గడించారు' అన్నారు అవధానిగారు. అది నన్ను సంతృప్తిపరచడంకోసం అన్నమాట. ఇతరులు మనం చిన్నవాళ్ళల్లాగా కనబడుతున్నా మన్నప్పుడు, మనం పెద్ద వాళ్ళమైపోతున్నామని తెల్సుకోవచ్చు ననుకుంటా.

'దీనికి అనుభవం దేనికండీ – మీబోటి పెద్దలు అంటున్నమాటలే' అనేశాను. ఇంతలో రైలాగింది. జనం భోజనాలకిశాబోలు దిగుతున్నారు. కొత్తగా ఒకలావాటామె ఎక్కింది. రాయన్న కారియర్‌లో భోజనం తీసుకొచ్చాడు. తిని, అంతా శుభ్రంచేసుకుని పక్కపరచి ఓరగిలిపరున్నాను.

నాకో విషయం కుతూహలాన్ని రేచ్చగొట్టింది. మా సంభాషణ బిగ్గరగా సాగుతోంది. అందరూ నాకేసిచూశారు. ఒక్క ఆ మూలనున్నవ్యక్తి – కుటుంబరావు తప్ప.

భోజనంచేసి, తాంబూలంవేసుకుని పెదవులు ఎర్ర బరుచుకుంటూ, కుటుంబరావు పెట్టెలోకెక్కి మూలనున్న తనస్థానంలో కూర్చుని, మళ్ళా బైటికి – శూన్యంలోకి – చూస్తున్నాడు. లోపలిజనంలో వొక్కరికేసి చూడలేదు. నేనంటే పల్చగా ఏదో మూలగా వొదిగిపరున్నాను. ప్రక్కన లావాటామెను చూడొచ్చుగా. అంధుడా? ఒక్కడు వెళ్ళ

భోజనంచేసివొచ్చాడే - అంటూయిటూ పడకుంటా, కళ్ళు రెప్పలు, మూసుకుంటూ తెరుచుకుంటూ, చైనాబొమ్మలా- అంగవైకల్యం కనపడదు.

యౌవనంలో అనుభవంకోసం తహతహలాడటం సహజమంటారు పెద్దలు. అతను యువకుడు. కొత్తవ్యక్తులను కలుసుకోవాలనీ, వారితో మాట్లాడాలనీ వుండాలి; పరిసరాలని అవగాహనచేసుకోవాలనీ, కొత్తవిషయాలను గ్రహించాలనీ వుండాలి; స్త్రీలపట్ల ఎంత కుతూహలం కనబరచాలి! నే నంతసేపు మాట్లాడానే, ఎవరీవ్యక్తి అన్న కుతూహలం చూపడే! నేను చాలా చక్కనిదాన్నిగనక న న్నంతా చూసి మెచ్చుకోవాలి అనడంలేదు. యౌవనం యౌవనాన్ని పిలుస్తుందంటారు; అవధానిగారు నేను చిన్నదాన్నని అభినందించారు; ముఖ్యంగా స్త్రీని, స్త్రీ వునికిని గుర్తించకపోవడం స్త్రీజాతిపట్ల అపచారం. చరిత్రలో రాకొమరితలు, వారి పరిచారికలు 'ఇంతేనా మీకాలంలో - శృంగారమే లేదా ? స్త్రీపురుష ఆకర్షణ లేదా! ఆ తేడాలే లేవా - ఇంతేనా ...' అని చేసిన విషాదగానం నాచెవులో వినబడుతోంది.

కనురెప్పలు సన్నగా విప్పి అతనివైపు కోపంగా చూశాను. ఎల్లోరాలో శిథిలశిల్పాలకేసి నెత్తికొట్టుకోడంలా గుంది. ఆ శిల్పాలలో పురుష విగ్రహాలు ఎంత నిండైనవి, ఎంత అందమైనవి! ఈనాడు ఆ శిల్పులు లేరు - అట్లాంటి వాస్తువూ లేదు. సుందరమైన స్త్రీల ప్రేమాదరణలు లేకపోతే ఆ అనామకులైన శిల్పులు అంతటి అందమైనవిగ్రహాలను చెక్కివుందురా !

అతనిలో జీవితంపట్ల, తృష్ణ సున్న. శరీరంలో కొన్ని ద్రావకాలు లోపించివుంటాయి. అట్లాంటివారికి వాంఛ లుండవు. అది ఆధ్యాత్మికచిహ్నం అంటే నమ్మను. మహాఋషులు సాధించిన ఆధ్యాత్మికానుభూతి వెనక నైతికబలం, దీక్ష, నిబ్బరం వుంటాయి. శక్తులున్నవారికే నిగ్రహం సాధ్యం.

ఇతను యోగేమిటి నా తలకాయ! సాధారణవ్యక్తి-జ్ఞానహీనుడు - అల్పుడు. లాటరీలో వచ్చిన గడియారం ప్రదర్శిస్తున్నాడు. దానికేసి చూసే అవసరం లే దతనికి.

కుర్రాడు ఏదో తింటూ, బంతిఆడించుకుంటూ వొచ్చి కూర్చున్నాడు. రబ్బరుబంతి, దానికో రబ్బరు తాడు. వేళ్ళల్లో తాటిని బిగించి బంతిని దూరంగా విడిచి దగ్గరకు లాక్కుంటున్నాడు. తాడు తెగి బంతి అవతలవైపు కుటుంబరావు కాళ్ళకింద పడింది. కుర్రాడు వెదుకుతున్నాడు.

'అక్కడ - ఆమూల కూర్చున్నాయన కాళ్ళకింద' అని కుర్రాడికి అటుకేసి చూపించాను. కుర్రాడు అటువెళ్ళి వొంగాడు ఆ వ్యక్తి కాళ్ళు పైకితీసుకున్నాడు ఎవరికేసి చూడకుండా. కుర్రాడు బంతి తీసుకొచ్చాడు.

నాకు వొళ్ళుమండింది. నా మాట విన్నాడు. ఇటు కేసి చూడొచ్చుగా. గర్వమా ? ఈ అల్పుడితో నాకేమిటని కళ్ళుమూసుకుని పడున్నాను.

రైలు కదిలింది. రాయన్న మొహం కిటికీలోంచి కన బడి వెనక్కి కదిలింది. మధ్యాహ్నపుటెండ నా నుదిటి మీదికి జారింది. దుమ్ము, బొగ్గుకణాలు ఎండలో కదులుతూ,

చిరాకు కలిగిస్తున్నాయి. చీరకొంగు జుట్టుమీదినుంచి బిగించి నుదుటిమీద కప్పుకున్నాను. పెట్టెలో అలజడి లేదు. కొందరు జోగుతున్నారు. కొందరు శూన్యంలోకి చూస్తున్నారు. కుబ్రాదుమాత్రం బంతిని టపీటపీ నేలమీద కొడుతున్నాడు. కుటుంబరావు సిగరెట్టు కాలుస్తున్నాడు - అవతలికి చూస్తూ చౌకరకం సిగరెట్టు. కళ్ళుమూసుకున్నాను. జ్ఞాపకాలు రైలు కదలిక లయలో కలిసిపోయాయి. ఎంతసేపయిందో తెలీదు, నిద్రపొయ్యానేమో!

రైలు ఒక్కకుదుపుతో నిలిచింది. లావాటామె నా మీద పడింది. లేచికూర్చున్నాను కుబ్రాదునవ్వుతున్నాడు. కుదుపుకి అవధానిగారుకూడా లేచాడు. సామాను సర్దుకుంటున్నాడు.

'ఇంకా స్టేషన్ రాలేదు, రెక్క వాల్లేదు' అన్నాను.

'కళ్ళజోడు కేస్ కనిపించడంలేదు' అన్నాడు అవధానిగారు.

'కథలలో చెప్పుకునే మతిమరుపుఅయ్యవారిలా వుండండోయ్ మీ కథ' అన్నాను. ఆయన నవ్వాడు.

'మరి నేను అయ్యవార్నేగా. ఇంతకీ జోడు...'

'మీకళ్ళకి తగిలించిలేదుకొండి - ఒక్కసారి లేవండి'

లేచాడు. దుప్పటికింద వుంది.

'ఏమిటబ్బా గుచ్చుకుంటోంది అని గంటనించి ఆలోచిస్తున్నా - తాళంచెవా? పర్సా? పొడుంకాయా?...' నవ్వుకున్నాడు.

ఒక ప్రొఫెసర్‌గారు పరీక్ష చేయించుకోడానికి డాక్టర్ దగ్గరికి వెళ్ళాడుట. నాలిక చాచమన్నాడుట డాక్టర్. చాచాడుట. దానిమీద రెండణాల స్టాంప్ అంటుకుని వుందట. 'ఇక్కడుందా స్టాంప్! ప్రొద్దున్నుండి వెదుకుతున్నా' అన్నాడట.

పెట్టెలోజనం నవ్వారు- మూలనున్న కుటుంబరావు తప్ప.

ఇంతలో ముసిలాయన చుట్ట నోట్లో పెట్టి, అగ్గిపెట్టి తీసిచూశాడు పుల్లలు లేవు. అటూయిటూ చూశాడు. ఎవ్వరూ అగ్గిపుల్ల యిచ్చినవారు లేరు. నేను మూలనున్న కుటుంబరావుకేసి చూపించాను.

'ఏమండి! అగ్గిపుల్ల యివ్వగలరా?' అన్నాడు ముసిలాయన కుటుంబరావుభుజం తడుతూ. అతను పంట్లాం జేబులోంచి తీసిచ్చాడు, యిటుకేసి చూడకుండానే. నా కర్థం కాలేదు యీవింతప్రవర్తన. మూసున్నస్థలాలంటే భయమా? మావారు చెబుతూండేవారు- వొకాయనకి మూసున్న స్థలాలంటే భయంట. తలుపులు మూసేసిన గదిలో కూర్చోలేడట. అదో మానసికజాడ్యంట.

'కుర్రాడిని నాతో తీసుకురావల్సింది - యీ వెదుక్కోటం తప్పేది. అందుకనే మన పూర్వీకులు పిల్లలో అని యినయ్యేది' అన్నాడు అవధానిగారు.

ఇంతలో లావాటామె అందుకుంది. ఆవిడపేరు శేషమ్మట. తమ్ముడు పోలీసు సూపరెంటట ఆమెభర్తకి పొగాకు వ్యాపారంట.

'ఎందుకొచ్చినపిల్లలు తెద్దురూ? ఆడపిల్లలైతే- పెళ్ళిళ్ళ కోసం తిరుగుళ్ళాట; మొగపిల్లలైతే- చదువులు, వుద్యోగాల కోసం దేవుళ్ళాట. పిల్లలు లేకుంటే నే స్వేచ్ఛ' అన్నది శేషమ్మ.

'ఇంకా నయం. అందరూ యీ స్వేచ్ఛ కోరితే దేశ మేంగాను? అసలు సమాజమే వుండదు ఏమంటారు?' అన్నాడు అవధానిగారు నన్ను సంబోధించి.

'మరిచిపోయ్యాను. మీకు సంతానం లేదు గనుక, శేషమ్మగారి స్వేచ్ఛే నయమంటారు, అవునా?'

'నే నల్లాగనను. పోషించలేనివారికి పిల్ల లుండకూడ దంటాను. ఆర్థిక పరిస్థితినిబట్టి, కుటుంబం నిర్ణీతమవాలి. అందు కనే కుటుంబపథకం అంటూ తయారుచేసి ప్రచారంచేస్తోంది ప్రభుత్వం. మనప్రజలు మూఢాచారాలకు గుర్తు, అందు లోని సూత్రాలని ఆమోదించినా, ఆచరణలో మాత్రం పెట్టరు' అన్నాను.

నా కీ విషయం ప్రస్తావించాలని లేదు. ఎందుకో ఆ క్షణంలో ధైర్యమొచ్చింది. పిల్లలు లేని స్థితిని సమర్థించుకోవ డమా? మనస్సు చిత్రమైనది. మన ప్రవర్తన నమ్మకాలను సమర్థించేటందుకు ఎన్నో కారణాలను వెదికిపెడుతుంది. అయినా అవధానిగారు పెద్దాయన. తత్వాన్నిగూర్చి చర్చ గాని, వ్యక్తిగతమైన వివాదం కాదుగా. కుటుంబపథకం గూర్చి వొక స్త్రీ మాట్లాడుతోందంటే, పురుషులు విస్తు పోవాలి. కుటుంబరావు యిటుకేసి చూడడేం? కుతూహలం కనబరచడేం?

'అవుతే, సంతాననిరోధం ప్రకృతివిరుద్ధం కావంటారా ?' అని మళ్ళా ప్రశ్నించాడు అవధానిగారు.

'మన నాగరికత, మన వేషభాషలు, ఆచారాలు, కట్టుబొట్లు, యివన్నీ ప్రకృతివిరుద్ధం కావంటారా?' అన్నాను.

'మా బాగా అడిగావమ్మా! గంపెడు పిల్లలతో వెయ్యేళ్ళు వర్థిల్లు' అంది శేషమ్మ.

గంపలో పిల్లల్ని వూహించి నవ్వుకున్నాను.

'అయినా యీ ప్రశ్న మిమ్మల్ని అడక్కూడదేమో లెండి. ఇంతకీ టైమెంతయిందో' అంటూ అటూ యిటూ చూశాడు అవధానిగారు. నా చేతిగడియారంకేసి చూశాడు. నా రిస్టువాచిమీద కుడిచెయ్యి ఆనించివుంది.

'నా వాచి నిలిచిపోయిందండీ' అంటూ మూలనున్న కుటుంబరావుకేసి చూపించాను.

'ఏమండీ, టైమెంతయిందండీ?' అన్నాడు అవధాని గారు, కుటుంబరావుకేసి తిరిగి. అతను వెనక్కి తిరగకుండానే తన చేతిని బైటికి తీసి, వాచిని ప్రదర్శించాడు. నాలుగు దాటింది. 'నా మతిమరపూ నేనూ - భలేవాడినే. నాకోటు జేబులో, పాకెట్ వాచీ వుండనే వుందిస్మా(?)ండీ' అంటూ అవధానిగారు జేబులో గడియారంతీసి 'కీ' యిస్తున్నాడు.

'మతిమరుపుఅయ్యవార్ని గురించి మరో కథ వుందండోయ్. ఇద్దరుస్నేహితులు మూడోస్నేహితుణ్ణి రైలెక్కించడానికి స్టేషన్ కెళ్ళారట తీరా రైలుకదిలినతర్వాత అసలు వెళ్ళవలసినాయన ప్లాట్ ఫారమ్ పైననే దిగబడిపోయ్యాడట. ఇంకా యిక్కడేఉన్నారేం అని స్టేషన్ మాష్టరడిగాడట.

'వొచ్చే రైల్లో నా స్నేహితులిద్దరు దిగుతున్నారు. వారికి స్వాగతంచెప్పడానికి కొచ్చానండీ' అన్నాడుట'

అందరూ నవ్వారు. శేషమ్మకూడా బుజాలు ఎగుర వేసుకుంటూ నవ్వింది రైలు నిలిచింది. తెనాలిస్టేషన్. అవధానిగారు సెలవుతీసుకుని దిగాడు. చిల్లరసామాన్లన్నీ పాగుచేసి అవతలికి అందించాను. కుటుంబరావు తన బాగ్ తీసుకొని ఎవ్వరికేసిచూడకుండా దిగాడు. పెట్టెముందు నిలబడ్డాడు అటూ యిటూ చూశాడు పదడుగులు ముందుకు నడిచాడు. వెనక పెట్టెలోంచి చంటిపిల్ల నెత్తుకొని నడుస్తూ వొచ్చింది ఒకావిడ. ఆమె ముందువున్న బెడ్డింగు తీసుకొని కుటుంబరావు, ఆమె గేటువెంపు నడిచిపోతున్నాను. గేటుదగ్గర జనం గుంపుగా నిలబడి ఒక్కొక్కరే టిక్కెట్ యిచ్చి లోపలికెడుతున్నారు. రాయన్న ఫ్లాస్కు తీసుకొని కాఫీ తీసుకొస్తానని వెళ్ళాడు. గేటుదగ్గర గుంపు పలచబడింది. ఆగుంపులోగుండా రాయన్న వెళ్ళాడు. సోడావాళ్ళు, టీవాళ్ళు నాపెట్టెముందు పోగయ్యారు. జనం లోపలికెక్కుతున్నారు, వారికి చోటివ్వడంకోసం లోపలికొచ్చాను. కూలీలు పెట్టెలోంచి దిగారు. మళ్ళా తలుపుదగ్గరకు వెళ్ళి గేటుదగ్గర జనంకేసి చూస్తూ నిలబడ్డాను రాయన్న హోటల్లోంచి బయటకొచ్చి, గేటు దగ్గర గుంపులో ఆగాడు. గంటకొట్టారు. గార్డువిజిల్ వేశాడు. జనం అటూ యిటూ పరుగెడుతున్నారు. తలుపుదగ్గర నిలబడి ఫ్లాట్ఫారం పరకాయిస్తున్నాను. అప్పుడు కుటుంబరావు, పిల్లనెత్తుకొన్నస్త్రీ వెనక్కితిరిగి నాకేసి చూశారు. వెనక్కి నాకేసిచూస్తూ ముందుకు నడిచిపోతున్నారు. కుటుంబరావు

పిల్ల నెత్తుకున్నాడు. ఆ పిల్ల చెయ్యి పైకెత్తి 'పో, పో' అన్నట్లు ఆడిస్తోంది. కుటుంబరావు నాకేసి చూస్తూనవ్వినట్లు స్ఫురించింది. ఆమె పెదవులమీద కూడా చిరునవ్వులాంటిది కనబడింది. రైలు కదులుతోంది. కుటుంబరావు నావైపు చూస్తూ ముందుకి నడుస్తున్నాడు. ఆనవ్వు, ఆచూపు నా అంతరంగి కంపై వెక్కిరింపువ్యాఖ్యానంలా భీకరంగా కనపడింది. పరు గెత్తుకొంటూవొచ్చి రాయన్న ఫ్లాస్కు నాచేతికందించాడు. నాచూపుగుండా గేటుకేసి చూస్తున్నాడు రాయన్న.

'నా చెల్లెలు- దాని మొగుడండి. ఆర్మీలో చేరాడు లెండి - కనకయ్య. శెలవుమీదొచ్చి, స్నేహితుల్ని చూడా లని రెండురోజులుండి గూడూరులో ఎక్కాడండి—మళ్ళా వొస్తాలెండి బెజవాడలో...' అంటూ రాయన్న తన పెట్టెలో కెక్కాడు. నిజంగా రెండో తరగతి పెట్టెలో ప్రజాస్వామ్యం తన స్వరూపాన్ని అద్దంలోమాదిరి చూసుకోవడమే కాకుండా తన తత్వానికి వ్యాఖ్యానాన్నికూడా సమకూరుస్తుంది.